

Bjørn Gustav Brenna sammen med sin kone Liv og et av sine barnebarn. Foto: Privat

De glemte selvmordene

Metoderapport SKUP 2020

1. Om innsender	3
2. Innledning	3
3. Idéen til saken	4
4. Organisering av arbeidet	5
4.1 Senter for undersøkende journalistikk (SUJO)	5
4.2 Samarbeid med VG	6
5. Struktur	6
6. Metode	7
6.1 Ett år til å grave	7
6.2 Bakgrunnssamtalene	7
6.3 Åpenhet og tid	8
6.4 Gjennombruddet med kildelisten	8
6.5 Letingen etter dødsannonsene	9
6.6 Jakten på historiene	10
6.7 Kartlegging av mørketall og obduksjoner	12
6.8 Innsyn i Dødsårsaksregisteret	13
6.9 Datasortering	14
6.10 Blindsporene	14
6.11 Innsyn i politiloggen	14
6.12 Partsinnsyn til politiet	15
6.13 Innsyn i pasientjournalen	16
6.14 Funnet av brevet	16
6.15 Søket etter antiselvmordskontraktene	17
7. Etiske vurderinger	18
7.1 Å skrive om døde mennesker	18
7.2 Selvmordsmetoder	18
7.3 Sårbare kilder	19
7.4 Språkbruk i omtale av selvmord	19
8. Spesielle erfaringer	19
9. Dette er nytt	20
10. Konsekvens	20

1. Om innsender

Masterstudent i undersøkende journalistikk, Johanna Magdalena Husebye, johannahusebye@gmail.com – 93894283. Oslo, 2020.

Takk til: Kristine Holmelid, Synnøve Åsebø, Anders Sooth Knutsen, Per Christian Magnus, Natalie Remøe Hansen, Janne Møller-Hansen, Svein Kjølberg, Guttorm Johannes Madsen, Astrid Dalehaug Norheim, Robert Nedrejord, Paul André Sommerfeldt, Katrine Mjelde, Karina Rydningen Torberntsson, Hanna Gjelsvik Berg, venner og familie.

Publisert: Fra 11. mai 2019 til 15. juni 2019.

Redaksjon: Senter for undersøkende journalistikk (SUJO) ved Universitetet i Bergen og Verdens Gang.

Saker:

- Bestefars selvmord
- Eldrerådet om selvmordstall: – Det er en uverdigg situasjon
- Patologer vil ha tilbake gammel obduksjons-ordning
- Eldre bedt om å signere på at de ikke skal begå selvmord
- Reagerer på bruken av antiselvmordskontrakter
- Eldreminister om selvmord blant eldre: – Forferdelig å tenke på
- Einar Magnus var en helt vanlig far og bestefar

Lenke til alle sakene fra VG.no, i tillegg til PDF av artiklene publisert i papiravisen, er vedlagt.

2. Innledning

Hvorfor druknet en 77 år gammel mann seg i bekken utenfor huset sitt? Hva fikk en 74-åring til å avslutte livet mens konen var ute og gikk en tur? Hvorfor ble det laget så lite journalistikk på at også eldre mennesker tar sitt eget liv?

Hvert år begår minst 100 eldre selvmord, men jeg visste ingenting om selvmord blant eldre da jeg som masterstudent i januar 2018 bestemte meg for å ta fatt på tema som mitt graveprosjekt. Arbeidet avdekket blant annet manglende obduksjoner av Eldres selvmord, høye mørketall, sjokkerende holdninger, lite kunnskap og bruk av antiselvmordskontrakter.

Research og kildesamtaler tegnet et brutal bilde av virkeligheten, som ville kreve en varsom tilnærming. Spesielt en av bakgrunnsamtalene jeg hadde med en psykologistudent gjorde inntrykk. Hun fortalte om sine erfaringer som praksisstudent på et sykehjem. Her er et utdrag:

Mange som sitter på sykehjem har selvmordstanker, men mangler midler for å gjennomføre det. Flere snakket om at de hadde prøvd å sulte seg, men det er en veldig smertefull måte å dø på så de hadde gitt opp. Det var en del som snakket om å skaffe seg kniver. Det første jeg tenkte var at det heldigvis ikke er så lett å få tak i. Det er ikke så mye annet enn smørkniver på sykehjemmet, og det er en fæl måte å dø på det også. Andre snakket om å hoppe fra

balkongen. Det er jo sånn når man snakker generelt om selvmordsfare at hvis en har funnet metode og laget planer så er selvmordsfaren høy. De var på toppen av pyramiden.

I begynnelsen og underveis i arbeidet mitt var det lite snakk om selvmord i norsk offentlighet. Når jeg skriver denne rapporten har selvmord blitt omtalt og debattert i sosiale medier i mange dager. Mye av dette skyldes Ari Behns død 1. juledag. Maud Angelicas tale i sin fars begravelse traff flere nordmenn rett i hjertet.

– Det er folk der ute som kan og vil hjelpe. Du kan få hjelp, og det kan bli bedre. Alle i denne verden fortjener kjærlighet og glede. Det gjør du også, sa hun til dem med selvmordstanker.

For mange eldre som sliter med selvmordstanker blir ikke planene deres om å ta sitt eget liv møtt med sjokk, kjærlighet eller tilbud om hjelp. Men ofte forståelse eller likegyldighet. For noen blir det en bekreftelse på at de ikke er noe verdt. Jeg mener det er en viktig del av pressens samfunnsoppdrag å også sette søkelys på selvmord i denne aldersgruppen og sørge for at disse historiene blir hørt. Det er ikke riktig at en gruppe ikke skal få den behandlingen de fortjener og dør en uverdigg død.

Gjennom grundig og systematisk kildearbeid, innsyn, sosiale medier og utallige etiske vurdering har jeg ved hjelp av VG og SUJO fortalt historier om selvmordene som ofte blir glemt. Søk på ordet ”selvmord” i mediearkivet A-tekst gir 6543 treff i 2018 og 5294 treff året før. Gjør en tilsvarende søk på “selvmord blant eldre” er det kun 21 og 11 treff i tilsvarende år.

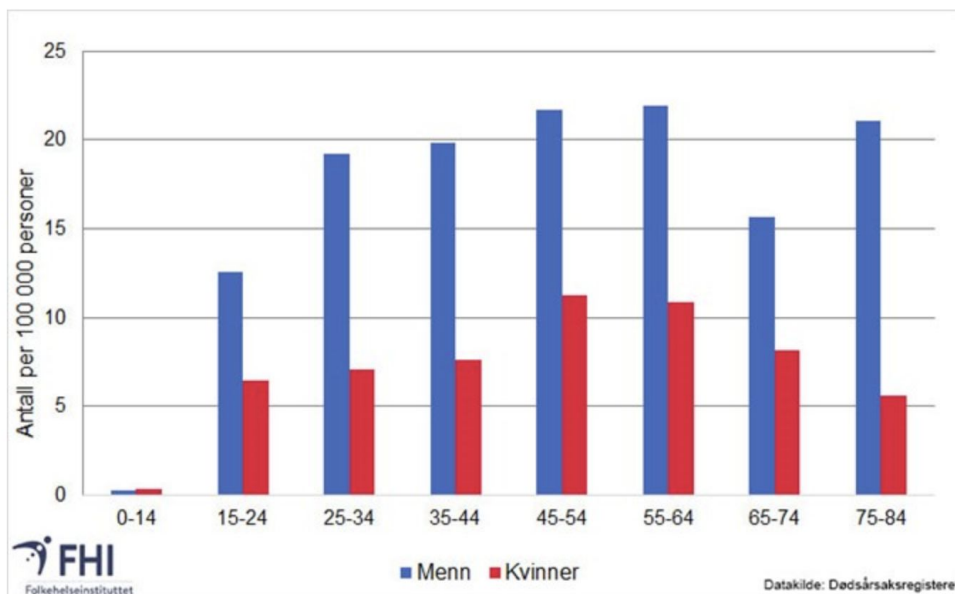
I denne rapporten vil jeg belyse hvordan et masterprosjekt i undersøkende journalistikk som startet ved Universitet i Bergen endte opp med å bli lest av 600.000 mennesker i VG.

3. Idéen til saken

Høsten 2017 startet Universitetet i Bergen et masterstudium i undersøkende journalistikk. De presenterte masteren på følgende måte: *«På masterprogrammet i undersøkende journalistikk får du jobbe med å avdekke kritikkverdige tilhøve i samfunnet gjennom eit undersøkende, langsiktig journalistisk prosjekt».*

Tre andre studenter og jeg ble det første kullet. Vi fikk studere i medieklyngen Media City Bergen omgitt av blant andre TV 2, Bergens Tidende og NRK. Det første året studerte vi undersøkende journalistisk metode. Så var det satt av et år til å utvikle eget graveprosjekt. Kravet var at det skulle ha en kvalitet og et omfang som gjorde det publisert i et medie.

Våren 2018 ble det satt av tid til idémyldring. Jeg hadde opprinnelig planlagt å granske flyselskaper og flyulykker for å se om jeg fant noe kritikkverdig. Natt til 23. januar fikk jeg idéen om at jeg skulle skrive om selvmord. Jeg lå våken lenge etterpå og tenkte på hva som var skrevet om temaet, saker jeg hadde lest, og hva som hadde blitt sagt om selvmord på bachelorstudiet. Dagen etter googlet jeg selvmord, og sjekket selvmordstallene som ligger offentlig på Folkehelseinstituttet sine sider. Min medstudent som satt ved siden av meg la merke til at søylen for eldre menn var svært høy (Graf 1). Dette overrasket meg, og var noe jeg ikke hadde hørt om tidligere. Jeg har alltid interessert meg for eldre mennesker. Vissheten om at eldres liv kunne ende på en slik måte motiverte meg til å komme til bunns i årsakene.

Figur 2. Antall selvmord per 100 000 innbyggere for menn og kvinner i ulike aldersgrupper, basert på selvmordstall for 2012-2016. Kilde: Dødsårsaksregisteret, Folkehelseinstituttet.

Jeg bestemte meg der og da for å grave i denne problemstillingen og skrev et forklarende utkast til foreleserne for å få graveprosjektet godkjent som mitt masterprosjekt:

«Dette er et felt jeg har lite kjennskap til fra før, men synes er viktig å få frem i offentligheten. Eldre er en voksende gruppe i vårt samfunn, som er lite dekket av pressen. Det er en sak som passer rett inn i pressens samfunnsoppdrag, og som jeg tror har stor allmenn interesse».

Idéen ble godkjent, og samme dag begynte jeg researcharbeidet som skulle vare i over ett år.

4. Organisering av arbeidet

4.1 Senter for undersøkende journalistikk (SUJO)

Som masterstudent var jeg ikke en del av en vanlig nyhetsredaksjon med tilgang til nettverk eller ressurser. Dermed ble lærere, medstudenter, og senere SUJO og VG mine viktigste hjelpere, rådgivere og støttespillere i arbeidet.

Jeg møtte jevnlig med Kristine Holmelid, som 11. juni 2018 ble min veileder. Det var veilederne som i praksis hadde redaktøransvaret for prosjektene inntil vi fikk et samarbeid og publiseringsavtale med et mediehus. Det andre året av masteren var utelukkende satt av til eget arbeid med prosjektet. I september 2018 åpnet SUJO, og mastergraden ble inkorporert som en del av senteret. Min veileder Holmelid hadde stilling som reportasjeleder der. Fra selvmord blant eldre-prosjektet var i en tidlig fase hadde jeg hatt publisering i VG som mål. Jeg visste at deres graveredaksjon holdt en høy faglig standard og de har utmerket seg med sin undersøkende journalistikk og evne til å reportasjelede gravende prosjekter. De har også høy kompetanse og lang erfaring på områder der jeg manglet fagkunnskap, som for eksempel

historiestruktur, foto og layout på nett. I tillegg mente jeg det var svært viktig å nå bredt ut med historier om selvmord som mange nordmenn kanskje ikke hadde hørt før.

4.2 Samarbeid med VG

Min veileder tok kontakt med ledelsen i VG Dagsorden i desember 2018, og inviterte dem til Bergen. De kom til MCB 16. januar 2019. Jeg hadde et halvtimes foredrag for Anders Sooth Knutsen og Synnøve Åsebø i VG Dagsorden hvor jeg presenterte prosjektet så langt, og hvordan jeg hadde jobbet.

31. januar fikk jeg svar fra VG om at de ville ha saken, og de ønsket at jeg jobbet i deres redaksjon de siste to månedene av prosjektet. Dette var en ny type samarbeid, både for VG, SUJO og meg. Ingen av partene hadde gjennomført noe lignende tidligere. VG tok over redaktøransvaret, mens SUJO fikk en rådgivende rolle med full innsikt i prosessen og alt av upublisert materiale. 11. mars 2019 hadde jeg første arbeidsdag i VG Dagsorden, og jobbet fra da av fulltid med prosjektet. Jeg gikk fra å jobbe alene med veileder til å bli en del av Norges største graveredaksjon. VG var til stor hjelp for å utvikle prosjektet videre på alle måter. Blant annet ved hjelp av reportasjeledelse, innsyn, datajournalistikk, foto, sosiale medier og historiefortellingen. Det var en stor glede og inspirasjon for meg som masterstudent å jobbe tett på andre gravejournalister som sto i samme situasjon som meg, og som kjente til alle opp- og nedturene slike prosjekter kan føre med seg.

5. Struktur

Det fantes en person i Norge med doktorgrad om selvmord blant eldre, ellers var mye av forskningen enten utdatert eller basert på internasjonale studier hvor det var vanskelig å trekke linjer til Norge. Veldig få fageksperter og organisasjoner jeg kontaktet hadde kunnskap om aldersgruppen. I veiledere fra Helsedirektoratet og nye politiske handlingsplaner var eldre veldig sjelden nevnt i det hele tatt. Jeg innså tidlig i prosessen at jeg måtte basere meg på muntlige kilder og god intervjueteknikk for å finne informasjonen som ikke fantes på nettet eller i postjournalene. Derfor var det viktig å finne et godt system for oversikt og struktur over materialet. For å holde oversikt over all informasjon jeg samlet inn lagde jeg et system i google docs, og senere i et program kalt Scrivener. Strukturen er basert på det jeg hadde lært av andre gravejournalister på forelesninger, og egne behov.

I google docs opprettet jeg en kilde/kildeoversikt, en logg, og et google-dokument som inneholdt alle bakgrunnsamtaler etter navn, stilling og dato. Dokumentet ble fort veldig langt, men var lett å finne frem i fordi jeg kunne søke på navnene i kildeoversikten. Fanene i kildeoversikten viste navn, dato for intervju, stilling, type intervju, type kilde, mobilnummer, e-post, hvordan jeg hadde funnet frem til kilden, kanal for kontakt, om jeg opplevde kilden som troverdig, og om informasjonen som kom frem kunne bli aktuell i min fremtidige masteroppgave.

Jeg opprettet tilsvarende oversikt for dokumenter som dukket opp i researchfasen. Denne inneholdt navn på dokument, datoen det ble hentet ut, hvor det stammet fra, kort oppsummering av innhold og antatt viktighetsgrad. Hvert dokument fikk også et nummer, og ble lagret med tilsvarende nummer i en mappe. Det gjorde det lett å finne igjen rett dokument.

Det siste, og kanskje viktigste som ble laget, var en logg. Denne loggen begynner 23. januar 2018, datoen da jeg fikk idéen til saken, og varer helt frem til siste sak ble publisert 15. juni

2019. Totalt inneholder loggen omlag 40.000 ord. Den har hjulpet meg å holde oversikt over det voksende prosjektet fra dag til dag. Samtidig hjalp den med å føre prosjektet fremover enten det var kilder som måtte kontaktes og følges opp, innsyn som måtte klages på eller nye spor å følge.

Etter noen måneder flyttet jeg hele strukturen min inn i et program som het Scrivener. Det benyttes i hovedsak til å organisere bøker, sakprosa og skjønnlitteratur, men journalist Mark Kramer sa under et foredrag på konferansen Fortellingens Kraft at han hadde gode erfaringer med det i sitt arbeid. Jeg begynte med et tomt prosjekt, og laget meg en mappestruktur tilsvarende den i google docs, bare noe tilpasset Scrivener. Her kunne jeg lettere sortere alle caser etter sak og dato for hvert intervju. Programmet viste seg å fungere fantastisk til å organisere gravende journalistikk, og det var lett å finne tilbake til samtaler jeg hadde hatt flere måneder tidligere.

6. Metode

6.1 Ett år til å grave

Jeg visste at jeg hadde ett år til rådighet for å gjennomføre et graveprosjekt, og valgte derfor en bred tilnærming til tema. Jeg hadde ikke en klar hypotese, men visste med sikkerhet at mange eldre begikk selvmord i Norge basert på statistikken jeg hadde sett. Jeg utarbeidet i stedet et maksimums- og et minimumsmål for prosjektet:

- **Maksimumsmål:** Sette dagsorden ved å avdekke kritikkverdige forhold i samfunnet, og få sakene publisert i et nasjonalt mediehus.
- **Minimumsmål:** Lage god journalistikk som kan publiseres i et mediehus, og fullføre mastergraden.

For å snevre inn temaet ytterligere satte jeg en grense for hvilke aldersgrupper jeg regnet som «eldre». Jeg landet på 65 år og oppover basert på Folkehelseinstituttet sin statistikk og en doktorgrad om selvmord blant eldre. Dette gjorde det også lettere for meg å forholde meg til tallene som jeg visste kom til å bli en viktig del av prosjektet senere. I denne fasen hadde jeg så mange ubesvarte spørsmål, og var usikker på hvordan jeg skulle komme tettere inn på tematikken. Jeg definerte derfor fire spørsmål som jeg kunne jobbe ut fra videre, og som måtte besvares for å sikre prosjektets utvikling:

Disse var:

- Hvorfor tar eldre over 65 år selvmord i Norge i dag?
- Hvem var de eldre som tok dette valget, hvilke liv hadde de levd, og hvorfor endte det slik?
- Hvorfor ble dette så sjelden tatt opp av media, politikere og i offentligheten?
- Hvor mye forskning, tall og informasjon eksisterte på dette feltet?

6.2 Bakgrunnsamtalene

Med spørsmålene som utgangspunkt begynte søket etter svar. Jeg brukte mye tid på å snakke med folk fordi jeg fant få eksisterende skriftlige kilder om temaet. Jeg tok kontakt der jeg mente sjansen var størst for at Eldres selvmord og eldre som slet psykisk ville bli oppdaget. Disse inkluderte blant annet Ildri Kjølseth, som har tatt doktorgrad om selvmord blant eldre, Røde Kors, Mental Helse, Kirkens SOS, Landsforeningen for etterlatte etter selvmord

(LEVE), Nasjonalt senter for selvmordsforskning og -forebygging, politiet, Legeforeningen, psykiatere og sykehusprester.

Jeg brukte tid med kildene for å forklare at jeg var en masterstudent som jobbet med et journalistisk prosjekt, og at jeg ville jobbe lenge og grundig med tema. Jeg måtte gjøre min rolle som journalist veldig tydelig alltid, slik at det ikke skulle bli forvirring knyttet til om dette var en akademisk oppgave eller journalistikk. I tillegg spurte jeg alle om jeg kunne kontakte dem igjen om det skulle bli aktuelt med intervju. Dette fungerte bra og skapte tillit. Flere som takket ja til bakgrunnssamtaler var skeptiske til intervju til å begynne med fordi tema var vanskelig og lite omtalt.

I alle samtalene fokuserte jeg på hvilke erfaringer de hadde med tema, om de hadde møtt på eldre som slet, og hva de tenkte om at dette skjedde i Norge i dag. Flere kilder delte informasjon med meg som ble viktige spor å følge. Det som gikk igjen var:

- Selvmord blant eldre var tabu.
- Det var mørketall.
- Det fantes lite informasjon om selvmord i denne aldersgruppen.
- Det var ikke noe fokus på Eldres psykiske tilstand.
- Eldre snakket sjelden høyt om hvordan de hadde det.

Ord som etter hvert ble gjengangere i bakgrunnssamtalene var «skam», «tabu» og «mørketall». Og jeg begynte å sikte meg inn på mørketall-sporet mer og mer i letingen etter informasjon. Kildene gjorde det tydelig for meg at dette ikke var en gruppe som skrev kronikker i avisen, meldte seg inn i organisasjoner for pårørende, eller sa til familie og venner hvordan de hadde det. «Det kommer til å bli vanskelig å få noen til å stå frem», fikk jeg høre gjentatte ganger. Til tider virket det nesten urealistisk å lage journalistikk på tema, men historiene som kildene fortalte motiverte meg til å fortsette å prøve.

6.3 Åpenhet og tid

Åpenhet ble en av mine viktigste metoder i møte med kilder. I første del av arbeidet visste jeg ikke hvilken redaksjon jeg ville få publiseringsavtale med, eller hvilke typer saker (tekst/foto/video) jeg kom til å lage. Jeg brukte derfor mye tid i forkant av hvert intervju og samtale på å dele litt om meg selv, hvorfor jeg skrev om tema, og at dette var et undersøkende prosjekt som ville pågå over lang tid. Jeg sa også hvilke saker jeg så for meg ville komme, hvor jeg håpte å publisere, og hvilke organisasjoner jeg hadde snakket med.

Like viktig var det å være åpen om hva jeg ikke visste. Dette innebar ofte å fortelle intervjuobjektene om at jeg fortsatt var i researchfasen, at jeg ikke visste hvordan sakene ville bli, eller om eventuelle nye spor som ville dukke opp i mellomtiden. Jeg var redd for at dette ville gjøre kilder usikre, men jeg opplevde at åpenheten førte til det motsatte: Jeg fikk tilgang til viktig informasjon jeg egentlig ikke skulle ha fått. Tiden var også på min side ved at jeg hadde over et år til å pleie kilderelasjonene. Derfor var det også viktig å ha jevnlig kontakt, oppdatere kilder og vise at jeg var etterrettelig.

I april 2018 kom det første store gjennombruddet som et resultat av dette.

6.4 Gjennombruddet med kildelisten

I april 2018 fikk jeg nemlig tilgang til informasjon om 14 eldre personer som begikk selvmord i 2014. Det innebar navn, adresse, metode, dødsdato, bosted, og andre detaljer. Jeg kan ikke

gå videre inn på hvordan jeg tilegnet meg listen av hensyn til kildevernet, men den var et resultat av åpenhet og kildearbeid som forklart ovenfor.

Jeg sorterte informasjonen i en liste i Excel, og begynte deretter å finne ut mer om én person om gangen. Dette for å sikte meg inn på hvilke historier som passet best til å bli fortalt journalistisk. For å tegne et bilde av de avdødes liv tok jeg i bruk Google-søk og søk i kilder som Myheritage, Seeiendom, Mediearkivet Atekst, einnsyn og sosiale medier etter personens navn og adresse. Jeg tok screenshots med «Full Page Screen Capture», et tillegg i nettleseren Chrome, og samlet alt jeg fant i en mappe med vedkommendes navn. Listen gav meg informasjon jeg hadde lett lenge etter, men skapte også flere etiske dilemmaer. Jeg kunne ikke med sikkerhet vite at pårørende visste at deres kjære hadde begått selvmord. Dette skyldtes at ekspertkilden mente at ikke alle pårørende ble informert av politiet. Jeg visste heller ikke om familiene hadde vært åpne om selvmordet til omverdenen, og det kunne komme som et sjokk om en journalist ringte helt ut av det blå. I tillegg måtte jeg beskytte kilden/kildene jeg hadde fått informasjonen fra.

Jeg måtte finne en annen måte å gå frem på. Etter å ha funnet noen av de avdødes dødsannonser innså jeg at løsningen lå der.

6.5 Letingen etter dødsannonsene

De fleste eldre i kildelisten hadde ikke en sterk tilstedeværelse på nett. Dette gjorde det vanskelig å vite hvem de var, og om de hadde gjenlevende ektefelle eller barn jeg kunne kontakte. Dødsannonsene gav meg denne informasjonen, samt en vei inn i samtale med de pårørende uten fare for kildevernet.

Var jeg heldig dukket dødsannonsene opp på nett ved et googlesøk på avdødes navn. Hvis ikke måtte jeg finne annonsen på en annen måte. Siden jeg visste hvor de fleste på listen var fra, valgte jeg de avisene som var mest naturlig at pårørende hadde brukt for å publisere dødsannonsen. Så gikk jeg gjennom hver utgave av e-aviser opptil fire uker etter avdødes bortgang. Jeg startet med regionale aviser og gikk videre til lokalaviser om jeg ikke lyktes der. Hver gang jeg fant en annonse tok jeg screenshot, og lagret avisens navn, utgave og sidetall.

For noen av personene på listen manglet dødsdatoen. Dette gjorde søket etter dødsannonsen vanskeligere. Det var mulig å hente ut døds melding fra tingretten, men da trenger man samtykke fra pårørende. Jeg fant Slekt og data sin gravminnedatabase da jeg undersøkte slektstre og slektsforskning. Der kan man søke på gravsteiner i hele Norge. Manglet jeg dødsdato, sjekket jeg alltid her. Dukket riktig gravstein opp kunne jeg gjøre søk i aviser som nevnt ovenfor.

I annonsene sto alltid fornavn på barn og barnebarn nevnt, samt deres ektefeller. Listen var alltid kronologisk etter når hvert barn var født. Det gjorde det mulig for meg å finne frem til de rette personene, og sette sammen et slektstre. Da jeg tok kontakt med pårørende første gang var det oftest de eldste barna jeg kontaktet. Det gjorde det også lettere å få med andre søsken om den eldste var villig til å stille opp.

Selv om flere av de eldre var lite i sosiale medier, var historien ofte en annen for deres nære familie. Tekst og bilder fra barn og barnebarns Facebook-profiler gav meg innsikt i de eldres liv og relasjoner. Flere hadde fylt inn sine slektninger under “info” i sin Facebook-profil. Da kunne jeg gå fra profil til profil og finne dem som hadde giftet seg og byttet navn. Dette var viktig da dødsannonsene kun hadde fornavn på barn og barnebarn.

Var det lite på Facebook eller svært lukkede profiler, brukte jeg slektssider. Overraskende mange av dem jeg hadde på listen hadde laget en profil, eller hadde en nær slektning som var interessert i slektsforskning. Dette hjalp meg til å tette hull. Jeg tok vare på Facebook-IDen til hver person så jeg lett skulle finne tilbake til riktig profil neste gang. Når jeg hadde navn fra Facebook, og gjerne byen familien bodde i, var det lett å finne rett nummer i telefonkatalogen.

Teksten de pårørende hadde brukt i dødsannonse ble også viktig for å avgjøre hvordan jeg skulle gå frem når jeg tok kontakt. I noen annonser sto det «døde brått fra oss», «døde uventet fra oss» eller «døde plutselig», selv om avdøde var i 70 eller 80-årene. Dette var ofte en indikasjon på selvmord og at nær familie var klar over selvmordet, og hadde delt det med sine nærmeste. Slike annonsetekster betydde ofte at selvmordet kom overraskende på de pårørende, og at avdøde ikke hadde hatt kjente psykiske problemer. Det kunne også peke mot brutale selvmordsmetoder. Selv om dødsårsaken ikke var kjent utover kjernefamilien gav dette meg en annen inngang enn listen da jeg tok kontakt. Det var en risiko å ta fordi de pårørende kunne nekte for at deres kjære hadde begått selvmord, men på denne måten kunne jeg være mest mulig ærlig med kildene uten å bryte kildevernet.

I andre dødsannonser kunne det stå «døde brått etter lang tids sykdom» eller bare «sovnet stille inn». I et tilfelle sto dette på en person som jeg visste hadde druknet seg. Det gjorde første kontakt enda mer etisk utfordrende, og jeg var usikker på hvordan jeg skulle gå frem. Jeg fant ut at det beste var å få selvmordet bekreftet av andre åpne kilder slik pressen gjør når man får tips i andre nyhetssaker. I noen tilfeller var avdøde blitt meldt savnet, og det fantes gamle nyhetsartikler på nett hvor journalistene hadde skrevet «*ikke mistanke om noe kriminelt*» etter at den eldre hadde blitt funnet død. Andre ganger kunne meldingene på vedkommendes minneside eller Facebook-profil indikere selvmord. Da kunne jeg henvise til dette i stedet for dødsannonse ved kontakt.

Gjennom året kartla jeg alle navnene på listen best mulig, og tok kontakt med flere pårørende og fortalte om saken. I første samtale brukt jeg tid på å si at jeg ikke ønsket å grave opp vonde minner, men at jeg mente dette var et viktig tema som samfunnet burde informeres om. I alle samtaler bekreftet de pårørende selvmord som dødsårsak, og flere fortalte meg historien om hva som hadde skjedd. Etter dette ble det ofte vanskelig. De fleste mente det var en viktig sak, men ønsket ikke å stille opp av ulike hensyn, blant annet av frykt for familiekonflikter eller stor påkjenning for slektninger og barnebarn. Gjennom året fikk jeg nesten ja tre ganger, før kildene etter hvert trakk seg. Jeg vurderte å tilby pårørende å fortelle historiene anonymt siden de var så sterke, men kom frem til at jeg ikke ønsket å gjøre det. Assisterende generalsekretær i Norsk Redaktørforening, Reidun Kjelling Nybø, har i mange år tatt til orde for mer åpenhet om selvmord i pressen, og tidligere journalistikk på tema har vist at åpenhet kan være til hjelp for de berørte. Ved anonymisering kunne jeg risikere å gjøre selvmord blant eldre enda mer tabubelagt i samfunnet og for de pårørende, og det var det motsatte av hva jeg ønsket å oppnå. Jeg visste også at den eldre generasjonen hadde vanskeligere for å åpne seg om selvmord, og da ville jeg ødelegge muligheten til å gi selvmord blant eldre og deres pårørende et ansikt (for mer etiske vurderinger, se kapittel 7).

6.6 Jakten på historiene

Jeg visste ikke om noen av de pårørende fra kildelisten ville takke ja til slutt. Derfor søkte jeg også på andre måter etter personer som ville fortelle sin historie i media. Letingen etter pårørende pågikk i over ett år, og jeg tror ikke det hadde vært mulig å få noen til å stå frem hvis jeg hadde hatt mindre tid. Jeg merket på kildene at tema var utfordrende. Flere ganger

tvilte jeg på om jeg ville finne en familie som var villig til å stå frem, men jeg opplevde at graveprosjektet var avhengig av ekte historier for at folk virkelig skulle få et forhold til hva en bestefars eller mors selvmord innebar. Fra starten spurte jeg alle jeg snakket med om de visste om noen de kunne formidle kontakt med. Dette gjaldt spesielt alle organisasjonene, fordi jeg regnet sannsynligheten som størst der for at de ville høre om noen gjennom sitt arbeid.

En uke etter første mail fikk jeg svar fra LEVE sentralt. Der sa de at de ikke kjente til pårørende av eldre i deres organisasjon. Videre henviste de til LEVE Hordaland. Da jeg ikke fikk noe napp her forsøkte jeg sykehusprester og prester. Prester får kjennskap til Eldres selvmord gjennom begravelser og besøk på dødsleiet.

En sykehusprest tipset meg om at prestene hadde en egen Facebookgruppe jeg kunne forsøke. Jeg fikk navnet på denne, og la frem for administrator at jeg var ute etter pårørende til en gravesak om selvmord, og ville spørre prester om de kunne formidle kontakt. En prest fra Vestfold tok kontakt dagen etter, og sa han hadde hatt begravelse for en mann høsten 2017 som hadde tatt sitt eget liv og var blitt funnet av broren. Han formidlet kontakt mellom oss, og jeg bestemte meg for å ringe i stedet for å sende brev. Dette var for å bygge tillit ved at han fikk høre stemmen min, og ha mulighet til å forklare hva jeg jobbet med og hvorfor. Etter litt betenkningstid kom broren frem til at ikke ønsket å stille i en mediesak. Han var i 80-årene og ikke i så god form, og var redd det ville bli en for stor påkjenning.

Hovedformålet mitt var å finne pårørende, men jeg var også ute etter eldre som hadde forsøkt å ta livet sitt tidligere, uten å lykkes. Som svar på min e-post om pårørende sendte Kirkens Bymisjon meg en liste over personer som jobbet med eldre i hverdagen innad i organisasjonen. Jeg sendte samme forespørsel med ønske om en som ville stå frem med sin historie til alle navnene der. Her skrev jeg om viktigheten av at eldre selv kommer til orde i saker som omhandler dem. Ën av dem tok kontakt. Vedkommende kjente til en person i 70-årene med selvmordsforsøk bak seg som kunne være interessert i å snakke. Nå hadde jeg kanskje en eldre som hadde overlevd selvmordsforsøk, men en pårørende-familie gjensto fortsatt.

I januar 2019 begynte jeg å gå tom for ideer for hvor jeg kunne lete. Jeg forsøkte derfor på nytt flere av de samme organisasjonene som tidligere hadde sagt at de ikke kjent til noen pårørende av eldre, denne gangen med en annen tilnærming.

I stedet for å ta kontakt med LEVE sentralt sendte jeg samme mail til alle LEVE sine lokalkontor over hele landet. Jeg skrev tilsvarende som jeg hadde gjort tidligere, og forhørte meg om de visste om noen pårørende av eldre i sitt nærmiljø som kunne tenke seg å snakke med en journalist. Noen spurte om de kunne dele e-posten min videre på andre plattformer, noe jeg takket ja til for å nå bredere ut. E-postene fikk resultater. 30. januar våknet jeg til SMS fra Lise Brenna: *«Mistet min far i selvmord i 2013. Han ville fylt 76 år et halvt år senere. Ta gjerne kontakt med meg om du ønsker».*

Jeg ringte samme morgen, og Brenna fortalte meg sin historie på telefon. Hun sa at både hun og moren kunne møte meg, og at de hadde vært åpne om selvmordet i sitt lokalmiljø. Vi avtalte å møtes på Rena så snart som mulig. Elleve dager senere fikk jeg en e-post fra LEVE i Tromsø som sa at de hadde blitt kontaktet av Heidi Janett Lindahl fra Gardermoen. Noen i LEVE Tromsø hadde delt min e-post i en gruppe for pårørende som hun var med i. Jeg avtalte å møte henne, hennes mor og søster på flyplassen samme uke som jeg skulle til Rena.

Etter så mange måneders arbeid uten resultater var det helt fantastisk å få flere ja.

Men jeg var langt fra i mål. Flere av mine spørsmål om selvmord blant eldre var fortsatt ubesvart.

6.7 Kartlegging av mørketall og obduksjoner

Dødsårsaksregisterets formål er å overvåke dødsårsaker over tid, og si noe om norske helsetjenester, det norske folk sin helsetilstand og sykdommers utvikling over tid. I registeret var det bokført rundt 100 selvmord blant eldre hvert år, men kilder mente dette tallet var mye høyere. Da jeg spurte dem om hvorfor de mente det var mørketall gikk følgende påstander igjen:

- Legene som synet de døde skrev ikke alltid «selvmord» på dødsattesten selv om de mistenkte det.
- Eldre hadde mange sykdommer som gjorde det vanskelig å avdekke selvmord med mindre det ble gjort på en måte som ikke utelukket tvil.
- Dødsårsaksregisteret registrerte kun selvmord av eldre som ble obdusert.

Google-søk på «Rettsmedisinsk obduksjon» og «obduksjon» viste gamle NRK-saker om at antall obduksjoner hadde gått ned, samt en lovendring på slutten av 90-tallet hvor politiet selv måtte betale for rettslige obduksjoner. Det var også her jeg for første gang kom over lovtekster som sier at avdøde bør obduseres ved mistanke om selvmord, spesielt hvis personen var alene i dødsøyeblikket.

Jeg gikk systematisk til verks for å lære mer om og forstå obduksjoner av selvmord, og finne uavhengige kilder og dokumentasjon som kunne bekrefte det som var blitt fortalt meg. Jeg startet med politiet siden de alltid skal involveres ved slike dødsfall. En erfaren politimann sa ja til å snakke med meg, han hadde uttalt seg til media om selvmord tidligere.

For politiet var ikke selvmord blant eldre et ukjent fenomen, og han fortalte at avgjørelsen om rettsmedisinsk obduksjon lå hos politijuristene og var en vurdering «i hvert enkelt tilfelle». Ifølge politimannen var erfaringen fra hans politidistrikt at eldre som begikk selvmord alltid ble obdusert. Flere av de eldre som hadde begått selvmord gjorde dette på offentlig plass. Dette gjorde at politiet og AMK-sentralen ble tilkalt. Var vedkommende allerede død ble et fast begravelsesbyrå tilkalt. Etter en bakgrunnssamtale med AMK-sentralen fikk jeg navnet på begravelsesbyrået som samarbeidet med politiet i slike saker.

Jeg la frem min teori om mørketall og obduksjoner av Eldres selvmord for begravelsesbyrået, og spurte om de kunne forklare meg hvordan alt fungerte. De forklarte hvordan prosessen med syning av døde var. Det viste seg å være veldig ulik praksis fra sted til sted i landet, og avgjørelsen om obduksjon måtte tas raskt på åstedet. Begravelsesbyråets inntrykk var at obduksjoner var dyrt, og at noen politidistrikt ønsket å spare disse pengene hvis det var mulig.

Å finne noen som kunne snakke fra en leges ståsted var verre. Jeg hadde vært i kontakt med Legeforeningen i et forsøk på å finne pårørende-historier, men der hadde det vært manglende svar og lite informasjon å hente. Jeg har flere leger i nær familie, og gjennom dem fikk jeg tilgang til andre leger som igjen sendte meg videre. Det kan være negativt å gå frem på denne måten fordi det i større grad er kildestyrt, men jeg anså det likevel som best da ingen andre offentlige kanaler hadde ledet frem.

Flere av legene jeg snakket med mente det var hold i det jeg hadde blitt fortalt om manglende obduksjoner og mørketall, men at ingen ville kunne si det på trykk. Etter noen måneder fikk jeg en bakgrunnssamtale med en lege som hadde synet døde i mange år utenfor storbyene.

Han sa rett ut at han selv hadde signert en annen dødsårsak der han mistenkte selvmord. Han så ikke noe problematisk i dette, og vektla det å verne de pårørende.

Undersøkelsene mine viste at det var hold i hypotesen om at eldres selvmord ikke ble obdusert slik de burde, og at dette kunne skje både bevisst og ubevisst fra politiet eller legenes side. Jeg trengte likevel innsyn i statistikk for å kunne fastslå dette.

For å sikre at det virkelig ikke fantes noen annet statistikk utover Dødsårsaksregisteret tok jeg kontakt med Folkehelseinstituttet (FHI) og Statistisk Sentralbyrå (SSB), som tidligere hadde ansvar for registeret for å høre hva de visste om selvmord- og mørketall. De opplyste om at det ikke fantes gode tall på mørketallene, og skulle man ha et estimat måtte det vært som følge av forskning. SSB skrev sitt svar i en e-post:

«SSB har dessverre ingen informasjon som kan bidra til å belyse temaet ditt om selvmord blant eldre, verken i form av tall og analyse fra Dødsårsaksregisteret eller opplysninger registrert i andre kilder som f.eks. IPLOS-registeret...Oss bekjent er det heller ingen forskningsmiljøer som har utnyttet opplysninger fra register eller andre kilder som SSB forvalter og/eller er databehandler for (les: f.eks. IPLOS-registeret) til et slikt formål».

6.8 Innsyn i Rettsmedisinsk kommisjon

Da jeg undersøkte obduksjoner kom jeg over årsrapporten til Rettsmedisinsk kommisjon fra 2017. Der sto det at *«antall selvdrap er lavere enn den reelle forekomsten. Dette skyldes bl.a. at rettsmedisinsk obduksjon ikke alltid rekvireres når det er mistanke om selvdrap»*. I årsrapporten fantes bare en kort oppsummering av dataene de satt på om selvmord, men jeg ønsket hele bildet. Den beste måten å få dette på var å be om en sammenstilling av tallene med henvisning til Offentlighetsloven §9.

Jeg kontaktet derfor Rettsmedisinsk kommisjon og ba om innsyn i hele statistikken som viste antall obduksjoner hvor dødsårsak var selvmord de siste tre årene, fordelt på sted i Norge, alder og metode. Kommisjonen sorterte etter politidistrikt og ikke fylke, men jeg fikk innsyn etter få uker. I samtale med dem fant jeg ut at de var unndratt bestemmelsene i Offentlighetsloven i likhet med domstolene, men de valgte likevel å gi meg innsyn fordi det jeg ba om fremsto som «uidentifiserbar statistikk».

Statistikken jeg fikk utlevert inneholdt tre grafer med tall for 2016, 2017 og så langt i 2018. Dataene ble sortert etter politidistrikt, år og metode. Jeg visste ikke enda om jeg kunne bruke tallene i selve saken av etiske hensyn, men det bekreftet realiteten som kildene hadde beskrevet, og gav meg informasjon som var nyttig å ha i tillegg til tallene fra Dødsårsaksregisteret.

6.8 Innsyn i Dødsårsaksregisteret

Dødsårsaksregisteret ligger under Folkehelseinstituttet, og er basert på rundt 40 000 årlige dødsmeldinger fra leger. Statistikken herfra var mitt utgangspunkt da jeg startet prosjektet i januar 2018. Jeg søkte innsyn i Dødsårsaksregisteret med henvisning til Offentlighetsloven §9, og ba om innsyn i opplysninger om gjennomførte obduksjoner hvor dødsårsak var selvmord i 2016, 2017 og 2018.

Videre ba jeg om innsyn i antall gjennomførte obduksjoner i alle aldersgruppene helt opp til fylte 65 år (se kapittel 6.1), at innsynet ble brutt ned på fylke, fylkesnummer, år, aldersgruppe og type obduksjon (medisinsk eller rettsmedisinsk), og at innsynet inneholdt en kolonne som

viste antall selvmord totalt i de ulike aldersgruppene. Dette ville gi oss mulighet til å avdekke om eldres selvmord ble obdusert som de skulle, og sammenligne obduksjoner av eldre og yngre. En tilsvarende innsynsbegjæring ble sendt om tall og selvmord i andre aldersgrupper, samt befolkningstall i Norge i aldersgruppen 65+, for at utregninger per fylke skulle bli riktig.

6.9 Datasortering

Innsyn i alle datasettene gav oss så mulighet til å sammenligne dem med hverandre for å finne ut av hvor stor forskjell det var i obduksjoner fra politidistrikt til politidistrikt. Gravejournalist i VG, Gunn Kari Hegvik, brukte Google Sheets og Panda (hjelpeskript for kodespråket Phyton) for å krysse de forskjellige datasettene sammen.

Datasettet inneholdt blant annet befolkningstall 65+, fylke, år, antall medisinske obduksjoner, antall rettsmedisinske obduksjoner, antall selvmord 65+ og antall selvmord totalt. Analyse av datasettet avdekket at eldre til tross for lovverket sjelden ble obdusert, og at det var store forskjeller fra politidistrikt til politidistrikt.

I årene 2015 til 2017 fant vi disse ytterpunktene:

- I Oslo ble det registrert 39 selvmord i denne aldersgruppen. 36 rettsmedisinske obduksjoner ble gjennomført.
- I Agder-fylkene ble det registrert 18 selvmord i samme aldersgruppe. Bare én medisinsk og én rettsmedisinsk obduksjon ble gjennomført.

Utregningene i Google Sheets gav oss skriftlig dokumentasjon og nøyaktige tall som underbygget det ulike kilder hadde fortalt.

6.10 Blindsporene

Gjennom året undersøkte jeg mange spor som av ulike grunner ikke førte frem. Ofte skyldtes dette kilder som trakk seg, eller at jeg ikke fikk tilgang til informasjonen som behøvdes for å komme videre. Jeg ønsker likevel å inkludere noe av dette arbeidet, fordi vurderingene jeg tok lærte meg bedre innsynsrutiner, gjorde meg mer etisk bevisst, og forbedret min kompetanse i møte med sårbare kilder. Lærdommen førte til at jeg fikk de historiene jeg håpte på til slutt.

En av personene i kildelisten (Se kap.6.4) var en 86 år gammel mann som tok sitt eget liv i 2014. Jeg visste at politiet måtte ha vært involvert etter selvmordet siden det skjedde på offentlig plass på høylys dag, og en institusjon var involvert. Jeg kontaktet kilden jeg hadde snakket med i politiet tidligere, og han fortalte meg at politiet hadde intervjuet vitner til hendelsen, tatt bilder, og at mannen hadde blitt fraktet bort av begravellesbyrået.

6.11 Innsyn i politiloggen

Etter å ha snakket med politiet kontaktet jeg innsynseksperter og journalist i Fædrelandsvennen, Tarjei Leer Salvesen, og advokat Jon Wessel-Aas og ba om råd for mulig innsyn i politiets logger. Etter samtale med dem skrev jeg en innsynsbegjæring til Vest politidistrikt hvor jeg ba om innsyn i loggen knyttet til det aktuelle selvmordet. Der skrev jeg blant annet: «*Jeg er oppmerksom på at loggen kan inneholde taushetsbelagte opplysninger, men jeg ber om at det tas med i vurderingen at mye av denne informasjonen allerede er kjent for meg, deriblant pasientens navn og forholdene rundt hans dødsfall. Minner også om at §13 gjelder opplysninger, og ikke loggen i sin helhet. Jeg jobber etter Vær-Varsom plakaten, og vil behandle informasjonen svært varsomt og i tråd med den*».

Politiet opplyste at de ikke gav innsyn i politiets operative system (PO), men gav innsyn i et konsentrat av opplysningene «om den faktiske situasjonen fra PO». Dermed fikk jeg loggen i anonymisert form på e-post. Her kom det frem detaljer som hvor mannens gåstol hadde blitt funnet, og at han hadde uttrykt suicidale tanker dagen før hendelsen. Erfaringene med dette innsynet hjalp meg senere da jeg skulle søke innsyn i Brenna og Johansen sine saker i to andre politidistrikt. Dette kommer jeg tilbake til. Siden politiet begjærte obduksjon i dette tilfellet skulle obduksjonsrapporten fra Rettsmedisinsk kommisjon sendes som kopi til Helsetilsynet og politiet selv. Dette opplyste politiet var rutine når selvmord skjedde på aldershjem. Fra politiet fikk jeg innsyn i saksnummeret de hadde brukt i saken, og søkte med det innsyn hos Helsetilsynet. De oppga at de ikke kunne finne noe i systemet på det nummeret.

«Saksnummeret ser ut som et saksnummer hos et Fylkesmann-embete, så vi anbefaler deg å forsøke hos dem dersom du ikke allerede har gjort dette».

Jeg syntes det var rart at en slik hendelse ikke var meldt til Helsetilsynet. Å søke videre i Hordaland Fylkeskommune sine arkiver viste seg derimot å være vanskelig. De opplyste at heller ikke de kunne finne noe på mannens navn eller saksnummer. Etter noen purringer ble jeg ringt opp av en saksbehandler fra fylkeskommunen som ville vite hvor mye jeg visste, og hva jeg var ute etter. Etter mye frem og tilbake, samt én e-post hvor jeg skrev om prosjektet mitt, og at jeg kom til å fortsette å arbeide med saken, fant de plutselig dokumentene. Saksbehandleren sa at de hadde mottatt en obduksjonsrapport, men at det ikke automatisk utløste noe tilsyn fra Helsetilsynet fordi det ble gjort «konkrete vurdering når en rapport ble sendt» og at det ikke hadde foreligget noe klage.

– Å ta sitt liv fører ikke til tilsynssak med mindre det er mistanke om at noe er gale eller ulovlig, sa han. Fylkeskommunene gav meg kun innsyn i dokumenter jeg alt hadde fått fra annet hold med henvisning til §13 i Offentlighetsloven. Jeg klaget til Statens Helsetilsyn, men fikk ikke medhold.

6.12 Partsinnsyn til politiet

Familien fra Gardermoen og familien fra Rena som medvirket i saken hadde ulike opplevelser tilknyttet politi og helsepersonell. Da de pårørende fortalte sine historier samsvarte alle familiemedlemmenes historier med hverandre, og fremsto som svært troverdige.

For å undersøke fakta i opplysningene før VGs «line by line» (gjennomgang av hele manus setning for setning) og tilegne meg flere detaljer som kunne være nyttig når jeg skrev, fant jeg ut at det beste var å søke partsinnsyn i Innlandet politidistrikt (Rena) og Øst politidistrikt (Gardermoen). Jeg visste av egne og andre gravejournalisters erfaringer at sannsynligheten for innsyn var større ved å gå gjennom pårørende. Vedlagt i begge innsynsbegjæringene lå et brev med samtykke fra pårørende hvor de opphevet taushetsplikten. Det tok mange uker å få svar fra politidistriktene, og de hadde svært ulike tilnærminger til innsynsbegjæringen. Øst politidistrikt (Gardermoen-familien) gav meg innsyn i alt. Jeg fikk tilsendt en mappe til VGs lokaler i Akersgata som inneholdt avhørene av enken, barna og ambulanspersonell som hadde blitt gjennomført på stedet. I tillegg til obduksjonsrapporten av avdøde, et dokument tilknyttet DNA-tester av pårørende for å bekrefte avdødes identitet og politiets logg.

Svaret fra Innlandet politidistrikt var et helt annet. De avslo begjæringen, og henviste blant annet til at samtykkeerklæringen jeg hadde sendt vedlagt ikke var gyldig:

Vedlagt deres anmodning følger "samtykkeerklæring for fritak fra taushetsplikt" fra pårørende. Til det er å bemerke at taushetsplikten ikke faller bort når den berettigede dør. Muligheten for å innhente den berettigedes samtykke er derimot borte. Lovgivningen har ingen bestemmelser om at noen kan opptre på vegne av døde i personlige forhold.

Videre skrev de at innsyn skal gis ved saklig grunn, noe de vurderte forelå her. Likevel fant de at personvernet var sterkere og etter en samlet vurdering, avsto de innsyn. De brukte flere måneder på å behandle innsynsbegjæringen, og jeg fikk ikke endelig avslag før etter publisering av hovedsaken.

6.13 Innsyn i pasientjournalen

Da jeg ikke fikk tilsvarende dokumenter i Rena-saken gikk jeg andre veier for å faktaundersøke informasjonen. Det lot seg gjøre grunnet god dialog med familien. Lise Brenna husket etternavnet på en av politibetjentene som hadde vært tilstede den dagen selvmordet skjedde. Jeg fikk en bakgrunnsamtale med ham for å høre politiets versjon av historien. Tilsvarende ble gjort med begravelsesbyrået og avdødes fastlege. Han sa han ikke kunne uttale seg grunnet taushetsplikten. Jeg søkte derfor innsyn i avdødes pasientjournal, men det ble avslått av legekantoret i kommunen:

«Ut fra overnevnte gis det ikke innsyn i sak som etterspurt. Dette da saksbehandler vurderer at opplysninger som her er etterspurt er av taushetsbelagt karakter, og at Liv Brenna kan hente ut opplysninger selv, for så å velge hva hun ønsker å videresende til VG», skrev de.

Familien Brenna søkte dermed selv innsyn i Brenna sin journal, og gav disse opplysningene videre til meg. Journalen ble en svært viktig del av saken fordi alle legebesøkene til Bjørn Gustav Brenna som familien hadde beskrevet, var dokumentert. Der kom det også tydelig frem at helsepersonell hadde vært klar over Brennans selvmordstanker før hans død.

Fastlegen til Brenna fikk samtidig imøtegåelse på grunn av familiens kritikk om at Brennans tilstand ikke ble tatt alvorlig. Legen mente at samtykkeerklæringen ikke fritok ham fra taushetsplikten han hadde til avdøde, og svarte på generelt grunnlag.

Samtidig som arbeidet med dette og de pårørendes historier pågikk, fulgte jeg også andre spor. Disse ledet etter hvert til oppfølgingssaker som jeg aldri hadde sett for meg.

6.14 Funnet av brevet

I løpet av året jeg jobbet med graveprosjektet søkte jeg jevnlig etter "Selvmord og eldre" og "Eldre AND obduksjoner" og lignende formuleringer i einnsyn og andre postjournaler. Dette var i hovedsak for å følge med på om det dukket opp noe nytt som kunne være relevant for graveprosjektet. 18. mars 2019 fikk dette resultatet. Da fant jeg et dokument i Bergen kommune sine journaler med tittel "Obduksjon av eldre". Det viste seg å være tilknyttet Bergen kommune sitt arbeid med en ny handlingsplan mot selvmord, og hadde blitt sendt videre til Helse- og omsorgsdepartementet. I brevet sto det:

«I høringsrunden for handlingsplanen var Eldrerådet opptatt av at det trolig er en kraftig underrapportering av selvmord av eldre i Norge – fordi terskelen for å obdusere eldre er høy. Siden de fleste eldre har en eller flere diagnoser – kan det lettere settes en av disse på dødsattesten, enn for yngre som ikke har noen sannsynlig naturlig årsak til brå død».

Saken fra Eldrerådet gav meg en ny inngang i å dokumentere det leger hadde fortalt meg «off the record.» I tillegg belyste det mørketallene og deres kobling til obduksjoner. Resultatet ble

en sak som viste holdningene til eldre som jeg hadde møtt gjennom hele året, men som ingen tidligere hadde villet si på trykk.

6.15 Søket etter antiselvmordskontraktene

«Et konkret tiltak som ble nevnt var å skrive kontrakt med brukeren om ikke å ta livet sitt i løpet av en forhåndsavtalt periode. Dette tiltaket opplevdes som effektivt av informanten som nevnte det». Dette avsnittet var starten på saken om antiselvmordskontrakter. Det er en kontrakt hvor de eldre signerer på at de ikke skal ta sitt eget liv innenfor en avtalt tidsperiode. Utdraget stammer fra praksisoppgave i samfunnspsykologi fra Ressurssenter om vald, traumatisk stress og sjølvordsførebygging (RVTS Vest) fra 2015. Jeg hadde fått tilgang til oppgaven gjennom en bakgrunnsamtale med en tidligere eldrepsykolog. Han gav meg flere fagartikler og dokumenter å se gjennom etter at vi møttes, og dette avsnittet skilte seg ut for meg: Jeg hadde aldri hørt om noe slikt tidligere.

Ifølge oppgaven var sitatet fra en anonym informant som jobbet i hjemmetjenesten i Bergen. Jeg kontaktet studentene som hadde skrevet oppgaven og deres veileder ved RVTS Vest. Ingen ønsket å uttale seg om kontraktene. De henviste til de strenge kravene som stilles i forskning for å beskytte informanters identitet og personvern.

Arbeidet med saken om antiselvmordskontraktene viste seg å være blant den mest krevende og utfordrende å skrive av alle sakene om selvmord blant eldre, fordi det var uenighet om definisjonen av slike kontrakter, stor motstand og lite informasjon tilgjengelig. Derfor valgte jeg å bruke samme brede tilnærming som jeg hadde gjort tidligere i prosessen ved å kontakte flest mulig kilder og fagmiljøer der det var sannsynlig at de hadde vært i befatning med slike kontrakter. Forsøket på å kartlegge bruken av kontraktene strakk seg fra høsten 2018 til publisering i 2019. En jeg forhørte meg med var virksomhetsleder ved Kampen Omsorg+, Sol Gangsaas. Da kom det frem at hun hadde utarbeidet en lignende kontrakt som den beskrevet i artikkelen fra Bergen, og var villig til å la seg intervju om dette. Dette ble et gjennombrudd. Etter dette kontaktet jeg kildene nedenfor, henviste til RVTS-artikkelen, en kontrakt jeg satt på, og spurte om deres erfaringer:

De jeg kontaktet var: RVTS Vest, hjemmetjenesten i Bergen, Fagforbundet, Psykologforeningen, forsker Lars Mehlum, tilfeldige sykehjem i norske byer, leder for hjemmetjenesten i store byer, Helsebyråden i Oslo, forskere og fastleger. Alle gikk med på å forhøre seg rundt bruk av slike kontrakter, men de fleste kildene kom tilbake tomhendt. Blant annet skrev Fagforbundet til meg i en e-post: *«Riktignok er det en kjent sak at kontraktene eksisterer, men vi har liten eller ingen kjennskap til både bruken og omfanget. Vi har blant annet hørt rundt i Oslo og Bergen uten å få napp».* Jeg vurderte det slik at ble disse brukt slik jeg trodde, så var det ikke offisielt, eller noe ledelsen nødvendigvis kjente til.

Neste gjennombrudd kom tilfeldig da jeg kontaktet Byrådet for Helse i Oslo for et intervju. I motsetning til politikere og hjemmetjenesten i Bergen, kjente de til kontraktene, og sa dette ble brukt i Oslo kommune. I etterkant av intervjuet opplevde jeg mye motstand fra kommunen. Det var diskusjon knyttet til tilsvarsrunnen og sitatsjekk, og i ettertid forsøkte de blant annet å endre begrepet «kontrakt» til «krisepan» som jeg mente var noe helt annet. En krisepan er i motsetning til kontrakter ikke omdiskutert. De har som formål å hindre tilbakefall, brukes av pasient og pårørende, og bør inneholde varselsymptomer, kontakinfo, og hvilke tiltak som kan forbedre situasjonen.

7. Etiske vurderinger

Sakene om selvmord blant eldre kan beskrives som et minefelt når det kommer til presseetikk. Arbeidet krevde mange etiske vurderinger og diskusjoner. Det var spesielt krevende siden det var lite eller ingen faglitteratur og undersøkende journalistikk om temaet å hente erfaringer fra. Etter det vi kjenner til er dette det første graveprosjektet om selvmord blant eldre i Norge.

7.1 Å skrive om døde mennesker

Å skrive om mennesker som er gått bort er gjort tidligere, og det er ikke etisk uproblematisk. Her var jeg avhengig av de pårørende for å vurdere om det var riktig å fortelle historien, og hva som skulle være med i saken. Det var på den måten jeg sørget for at den avdødes ønsker var ivaretatt. Var det noe de pårørende reagerte på eller ikke ønsket, ble dette alltid lyttet til og prioritert over hva som kunne stå sterkt journalistisk. Nøyte faktasjekk og innhenting av informasjon var også viktig for å verifisere alt som ble fortalt.

Jeg var veldig sikker på familiene som sto frem i saken, og deres motivasjon. Dette skyldes at jeg hadde hatt kontakt med familiene over flere måneder, beskrevet prosjektet mitt tydelig, forklart dem sakene, og gitt dem god tid til å tenke over om de ville stille opp. Familiene som deltok i reportasjene var barn og andre nærmeste pårørende. De var enige om at offentlighet var viktig, og de var også tydelige på at de trodde at omtale var i avdødes ånd. I tillegg fikk begge familier lese gjennom sakene i sin helhet før publisering for å trygge dem mest mulig. Historiene hadde stor allmenn interesse, og ikke som formål å utlevere en familie eller en person, men å avdekke kritikkverdige forhold. Derfor vurderte vi det slik at det var etisk forsvarlig å fortelle de avdødes historie.

7.2 Selvmordsmetoder

En av de sentrale nyhetspoengene i graveprosjektet om selvmord blant eldre var nettopp de brutale metodene som menn og kvinner i 60, 70, 80-årene tok i bruk for å begå selvmord. Det var viktig for oss å veie Vær Varsom-plakatens punkt 1.4 og 4.9 opp mot hverandre. Den manglende hjelpen eldre som sliter med selvmordstanker får og den desperate situasjonen mange eldre opplever, var viktig for oss å avdekke. Samtidig måtte vi være varsomme med å bruke detaljer som kunne føre til flere selvmord.

Da jeg var på UiB og senere i VG hadde vi mange gode og lange diskusjoner knyttet til hvor mye vi kunne inkludere i historiene om Brenna og Johansen. Begge to hadde tatt i bruk metoder som var brutale. I tillegg var det spørsmål om metodeoversikten fra tallene til Rettsmedisinsk kommisjon kunne inkluderes som graf, og om noen av sitatene fra patologene var for detaljerte. Vi kontaktet derfor Reidun Kjelling Nybø, ekspert på selvmord i mediene, og Ildri Kjølseth som er den eneste med doktorgrad om selvmord blant eldre. I tillegg ble metode også godt diskutert redaktørene imellom.

Kjølseth sa det ikke fantes forskning på smitteeffekten knytte til eldre, så det var vanskelig å si hvordan det ville slå ut, men at «jeg tror det er riktig å følge retningslinjer om at selvmordsmetoder ikke skal omtales i detalj, heller ikke når det gjelder de eldre». Vi bestemte oss for å ikke skrive eksplisitt om metode eller detaljer, men å fortelle historiene så virkelighetsnære som mulig. Vi fokuserte på hvordan personen var som mor eller som bestefar, hvilket forhold de hadde til familien sin, og hvordan de etterlatte reflekterte over sitt

forhold til avdøde, dødsfallet og tiden etter. En for stor bruk av detaljer om metode kunne ta fokus vekk fra det som ble fortalt og forholdene som ble avdekket.

7.3 Sårbare kilder

Fra januar 2018 til mai 2019 intervjuet jeg mange kilder som var lite medievanne og i en sårbar situasjon. De skulle dele personlige og krevende historier med et stort publikum, og vi hadde derfor mange diskusjoner før vi bestemte oss for hvilke familier vi ønsket skulle medvirke i saken. Her ble det vurdert hvordan de pårørende ville takle psykisk å stå frem, hvor lang tid som hadde passert siden deres kjære gikk bort og hvordan de taklet intervjusituasjonen. Jeg spurte også familiene om de virkelig ønsket dette, hvorfor, og hvordan de trodde påkjenningen ville bli i ettertid. Dette var for å best vurdere hvordan de ville takle å stå frem og sikre at vi ikke utsatte dem for noe de ikke var klar for. Samme dag og etter publisering fulgte jeg opp begge familiene for å se hvordan det hadde gått. De fortalte om varme ord fra fremmede som takket dem for deres mot og åpenhet.

I utgangspunktet hadde jeg intervjuet to eldre som tidligere hadde forsøkt å ta livet sitt uten å lykkes. De skulle egentlig fortelle sine historier i hvert sin sak, og være de eldres stemme. Men etter flere måneders dialog og flere intervjurunder vurderte vi det slik at belastningen ville være for stor i psykisk, samt at det var svært vanskelig å la dem fortelle uten at metoden ble for fremtredende. Dermed valgte vi å ikke publisere disse sakene.

7.4 Språkbruk i omtale av selvmord

Vi diskuterte grundig i forkant av publisering hvordan vi skulle omtale selvmord. Dette ble også diskutert med de pårørende. "Å ta sitt eget liv", "selvdrap", "å ta/begå selvmord", og "å velge å ta sitt eget liv" er vanlig ordbruk i norske medier. Det er ikke mulig å vite ut fra statistikk eller gjennom vår journalistikk hvor mange som bevisst har valgt å ta sitt eget liv, altså om dette var en aktiv handling eller noe som skjedde som følge av sykdom der personen ikke så en annen utvei. Fagfolk har også sagt at flere som begår selvmord ikke ønsker å dø, men er syke og opplever sin situasjon som uutholdelig. Denne betoningen av en aktiv handling var også noe flere pårørende var opptatt av. De mente at hvis personen hadde fått nødvendig hjelp, ville kanskje ikke selvmordet skjedd. Vi valgte på bakgrunn av dette å bruke begrepene "å begå selvmord" og "å ta sitt eget liv", begreper som ikke henviser til en aktiv handling.

8. Spesielle erfaringer

En patolog har sagt til VG at «når eldre tar livet av seg får det ikke noe oppmerksomhet. Mange tenker at de har levd et liv, så det er ikke så nøye». Andre eksperter har også sagt lignende. Det har jeg følt på kroppen i arbeidet med denne saken. I flere bakgrunnsamtaler har jeg fått spørsmål om hvorfor jeg ikke heller skriver om unge mennesker, fordi dette er et større samfunnsproblem. Flere ekspertkilder har uttrykt forståelse for at eldre tar livet av seg, andre har ment at dette temaet ikke er eller bør være så viktig siden eldre uansett snart skal dø. Gjennom å ha jobbet med feltet over så lang tid har jeg fått innsikt i holdninger eldre kjenner på i hverdagen, og inntrykket har ikke vært positivt. Gjennomsnittsalderen i befolkningen øker. Færre barn fødes og forventet levealder har aldri vært høyere. Fageksperter frykter at antall eldre som tar sitt eget liv vil øke i takt med dette. Dette vil stille store krav til eldreomsorgen, men jeg håper at dette også fører til en annen holdning i samfunnet til eldre og det å eldes.

Mitt inntrykk er at få stiller spørsmålstegn ved egne holdninger til tross for at vi bor i et land hvor menneskerettigheter og menneskeverd er lovfestet, og skal gjelde uansett alder. Jeg har sjelden opplevd så ulike virkelighetsoppfatninger mellom kilder i arbeidet med en sak.

9. Dette er nytt

- VG har avdekket en underrapportering av selvmord blant eldre, og høye mørketall.
- VG har avdekket at 101 selvmord blant eldre ikke ble obdusert mellom 2015 og 2017, til tross for at lovverket er tydelig på dette.
- VG har avdekket store forskjeller på obduksjon av eldre fra politidistrikt til politidistrikt. Dette skyldes blant annet et ønske om å spare penger, og kan føre til at alvorlige feil ikke blir oppdaget. Det er også problematisk for rettssikkerheten i Norge.
- VG har avdekket at det er lettere for leger å sette inn andre dødsårsaker for å skåne pårørende og etterlatte enn det er når unge begår selvmord.
- VG har avdekket lite fagkunnskap, aldersdiskriminering og negative holdninger til eldre.
- VG har avdekket bruken av antiselvmordskontrakter, hvor eldre signerer på at de ikke skal ta sitt eget liv i en fastsatt tidsperiode.

10. Konsekvens

- I etterkant av «Bestefars selvmord» beskrev Eldreminister Sylvi Listhaug selvmord blant eldre som forferdelig. Hun sa det hadde vært mer søkelys og offentlig diskusjon knyttet til yngre. Hun sa regjeringen skulle gjøre alt de kunne for å også forebygge selvmord blant eldre.
- I statsbudsjettet 2020 foreslår regjeringen totalt 18,3 millioner kroner til en tilskuddsordning der frivillige, ideelle organisasjoner og private aktører kan søke om midler for å forebygge og redusere ensomhet blant unge og eldre. Listhaug sa til NRK i oktober at «det er grunn til å tro at mange som velger å avslutte livet sitt gjør det fordi det er ensomme».
Lenke:https://www.nrk.no/rogaland/_sykepleiestudentene-ma-laere-om-eldre-som-tar-livet-sitt-1.14728374
- I etterkant av sakenes publisering har det blitt foreslått av professor på Høgskulen på Vestlandet, Anne Lise Holm, at tema selvmord blant eldre skal bli en del av sykepleierutdanningen. (Se lenke over)
- Sakene om selvmord blant eldre nådde ut til over 600.000 mennesker. Et tema som tidligere var ukjent for mange er satt på kartet. I etterkant av sakene publiserte VG også flere debattinnlegg om selvmord blant eldre og antiselvmordskontrakter.
- Norsk Redaktørforening lanserte i november 2019 en ny veileder for medienes omtale av selvmord. De oppfordrer til mer åpenhet og mer journalistikk om selvmord, men samtidig til tilbakeholdenhet i detaljbruk. Reidun Kjelling Nybø i Norsk Redaktørforening har trukket frem VGs saker som eksempler på god journalistikk om selvmord blant eldre.
(<https://www.nored.no/NR-dokumentasjon/Rapporter-og-veiledere/Slik-omtaler-du-se-lyvmord>)

Vedlegg: Lenkesamling over alle saker publisert på vg.no:

11. mai 2019

Bestefars selvmord: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/0nvJ3G/bestefars-selvmord>

12. mai 2019

Eldrerådet om selvmordstall: – Det er en uverdigg situasjon:

https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/6jlJB0/eldreraad-om-selvmordtall-det-er-en-uverdigg-situasjon?utm_source=recirculation-matrix&utm_content=0nvJ3G

15. mai 2019

Patologer vil ha tilbake gammel obduksjons-ordning:

https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/4qWzYa/patologer-vil-ha-tilbake-gammel-obduksjons-ordning?utm_source=recirculation-matrix&utm_content=0nvJ3G

21. mai 2019

Eldre bedt om å signere på at de ikke skal begå selvmord:

<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/Opz8xV/eldre-bedt-om-aa-signere-paa-at-de-ikke-skal-begaa-selvmord>

22. mai 2019

Reagerer på bruken av antiselvmordskontrakter:

https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/vOxPdB/reagerer-paa-bruken-av-antiselvmordskontrakter?utm_source=recirculation-matrix&utm_content=Jo74nP

24. mai 2019

Eldreministeren om selvmord blant eldre: – Forferdelig å tenke på.

https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/Jo74nP/eldreministeren-om-selvmord-blant-eldre-forferdelig-aa-tenke-paa?utm_source=recirculation-matrix&utm_content=0nvJ3G

14. juni 2019

Einar Magnus var en helt vanlig far og bestefar:

https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/Jo7xEP/einar-magnus-var-en-helt-vanlig-far-og-bestefar?utm_source=recirculation-matrix&utm_content=0nvJ3G

Denne er bak mur. Brukernavn: johannahusebye@gmail.com Passord: johannavg55

Vedlegg: PDF av alle saker som har stått på trykk i avisen: